

”יחלוקו” – פיתרון כמותי או איכותי¹?

הרב אליהו גנץ

- א. הצגת הסוגיא
- ב. כלי או טלית?
- ג. אחיזה איכותית ואדיקות כמותית
- ד. שנים אדוקים בשטר – מקרה מבחן
- ה. שנים אוחזים בטלית מוזהבת
- ו. סיכום

א. הצגת הסוגיא

המשנה הפותחת את מסכת בבא מציעא מדברת על שני אנשים האוחזין בטלית:

שנים אוחזין בטלית, זה אומר: אני מצאתיה, וזה אומר: אני מצאתיה. זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: כולה שלי. זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו.

כלומר במקרה בו שנים אוחזין בטלית חולקים את הטלית שווה בשווה בין הצדדים אחר שישבע כל אחד מהצדדים כי חלקו באמת שייך לו. אולם בגמרא (בבא מציעא דף ז' ע"א) מובאת ברייתא סותרת לכאורה:

תני רב תחליפא בר מערבא קמיה דרבי אבהו:

שנים אדוקים בטלית - זה נוטל עד מקום שידו מגעת, וזה נוטל עד מקום שידו מגעת, והשאר חולקין בשוה.

מחוי ליה רבי אבהו: ובשבועה.

בברייתא מבואר לכאורה כי אין עושים חלוקה של כל הטלית בין האוחזים בה אלא נותנים קודם כל לכל אחד את החלק בו הוא מחזיק ורק לאחר מכן מחלקים את הנותר ביניהם. גם לאחר ההסבר של ר' אבהו שהשבועה קיימת, עדיין יש סתירה באופן חלוקת הטלית.

¹ בשיעורי רבי נחום פרסוביץ' (ראש ישיבת מיר) סימן ט', מובאים דברים קרובים לדברי עיין שם.

הגמרא מתרצת ואומרת כי המשנה והברייתא עוסקות במקרים שונים :
מתניתין, דקתני דפלגי בהדדי, ולא קתני זה נוטל עד מקום שידו מגעת, היכי
משכחת לה? - אמר רב פפא: דתפיסי בכרכשתא.
כלומר החלוקה נעשית לעולם רק במה שאיננו תחת ידי הצדדים, וכפי
שאומרת הברייתא. חלוקה של כל הטלית כפי שמתארת המשנה אפשרית
רק אם הצדדים אינם מחזיקים כלל את גוף הטלית אלא רק אוחזים
בציציותיה שאז אין דבר תחת ידם.
יש להעיר כי השם "אדוקין" הניתן פה לשני הנידונים, כבר רומז שכאן
הסוגיא שונה מאשר בשנים האחרות. כאן כל אחד מחזיק חלק, וזוכה בו,
כדברי הגמרא, עוד לפני חלוקת השאר.
אבל, האם יש הבדל מהותי בין החלוקות? אם יקרה, למשל, ששניהם
יאחזו בטלית באופן שכל אחד תופס בידו את חצייה, האם הדין יהיה
שונה מאשר אם אוחזים בקצותיה, כגון שהאוחזים יהיו פטורים מן
השבועה, או שבין כך ובין כך יחלוקו אותו דבר, ובשבועה?
לדעת התוספות נראה כי אין הבדל מהותי ובשני המקרים האדם ידרש
להשבע על החצי שעובר אליו בין אם יהיה תחת ידו ובין אם לאו. טעמם
הוא, שמטרת השבועה-הרתעת תוקפים, קיימת גם במקרה הזה. אולם
מדברי הרמב"ם שיצוטטו בהמשך, הכותב שמה שתפוס ביד אדם ניטל
ללא שבועה, הנוהגת כששניים אוחזין בכרכשתא, עולה התייחסות שונה.
למרות התועלת שבשבועה, אומר הרמב"ם, אין להשביע אדם שהוא לגמרי
מוחזק לבדו במה שבידו (שהרי הוא כחתוך משאר הטלית), וכדברי
ה"נימוקי יוסף" (גי' ע"א):
ואיפשר דטעמא דמלתא דכיון דמאי דתפיס ליה כמאן דפסיק לגמרי דמי לא
נתקנה השבועה בזה ויש לכל א' לגלגל על חברו שכל מה שנטל כדין נטל² כן
כתב הרמב"ם ז"ל פ"ט מהלכות טוען ונטען:
הרמב"ם אם כן, רואה את החלק שתחת ידו של אדם כמוחזק בידו לגמרי
באופן שאינו מצריך שבועה על כך.

² כאן יש גם מענה לצורך שבועה, כדי להרתיע תוקפים, אם כי במקרה שכל אחד יאחז עד החצי, אין שבועה כלל.

במאמר זה ננסה לבחון מהו פשר ההבדל בין המקרים השונים, ונטען כי לפנינו שתי צורות חלוקה שונות: האחת כמותית המהווה הקפאה ושיקוף של המצב הנתון, והשנייה איכותית בה המצב הנתון אינו אלא סימן לשותפות מהותית.

ב. כלי או טלית?

הרמב"ם פוסק בהלכות טוען ונטען פרק ט ה"ז:

שנים שהיו אוחזין בכלי אחד או שהיו רוכבין על גבי בהמה אחת, או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג או יושבין בצד ערמה של חטים ומונחות בסמטא או בחצר של שניהם זה אומר הכל שלי וזה אומר הכל שלי כל אחד משניהן נשבע בנקיטת חפץ שאין לו בזה הדבר פחות מחציו ויחלוקו, ושבועה זו תקנת חכמים היא כדי שלא יהיה כל אחד תופס בטליתו של חברו ונוטל בלא שבועה.

לעומת זאת בהלכות ט – י כתב הרמב"ם:

היו שנים אדוקין בטלית זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, זה נוטל עד מקום שידו מגעת וזה נוטל עד מקום שידו מגעת והשאר חולקין בשוה אחר שנשבעין, ויש לכל אחד לגלגל על חברו שכל מה שנטל כדין נטל. היה זה אוחז בחוטיין שבשפת הטלית וזה בחוטיין שבשפה האחרת חולקין כלה בשוה אחר שנשבעין, וכל חלוקה האמורה כאן בדמים לא שיפסידו עצמו של כלי או של טלית או שימיתו הבהמה.

השאלה שנידונה במפרשים היא, מדוע בהלכה ז' שינה הרמב"ם מלשון המשנה ודיבר על האוחזים בכלי, ואילו בהלכות ט' וי' עבר לדבר על טלית?
"הרב המגיד" כתב בהלכה ז בקצרה:

ורבינו כתב כלי ולא הזכיר טלית לפי שיש בדין הטלית חלוקין...

על דבריו הקשה ה"לחם משנה":

וקשה עוד מזה דברי ה"ה ז"ל שכתב בדין הטלית 'שיש חילוקים' ולכך רבינו ז"ל לא הזכיר טלית אלא כלי, משמע דבכלי לא אמרינן עד מקום שידו מגעת. ולא ידעתי למה. דאפי' בשטר אמרינן ליה בגמ' זה נוטל עד מקום שידו מגעת וכו', אף על גב דרבינו לא פסק בשטר הכי מ"מ חילוקין בין כלי לטלית לא ידעתי למה הוא וצ"ע:

את דברי "הרב המגיד" הסביר ה"אור שמח" בצורה נפלאה:

מוכח בגמרא (ב"מ ז' ע"א), דכל שאם אחזו, אף ע"פ שהוא ביד המקנה, אם אמרינן דכמאן דפסיק דמי, ומקריא נתינה, ולא אבד שמו אם תאמר דכמאן דפסיק דמי מיקרי אדוק, ונוטל כל מה שבידו והשאר יחלוקו, א"כ בכלי, דאם תאמר מה דאחיז בידיה הוי כפסיק הלא תו אבד שמו, שם הכלי, דסתם כלי כן הוא, לכן בכל גוונא אף אם אדוקין בו ג"כ הוי הדין יחלוקו, משא"כ בטלית דשמו עליו אף בשלש על שלש, ושם בגד עליו, לכן אם הוי כפסיק מה דנקיט בידיה תו נשאר שם בגד, לכן יש בו חלוקין, ועייין בהלכות מכירה פרק ה' הלכה ז', וזה כוון הרב המגיד שיש בדין הטלית חלוקין, פירוש לכל מי שלא אבד שמו במקצתו...

כלומר, רק במקרה בו גם אם היינו מבצעים בפועל את החלוקה היה נשאר כל חלק ראוי לשימוש ושמו היה עליו למרות הפסיקה, אנו קובעים כי יטול האוחז את מה שתחת ידו. אם כן בטלית ישנם חילוקים: אם אוחז חלק תחת ידו- אז יקבלו, ואם שניהם תפיסי בכרכשתא, בחוטים שבשפת הטלית- אז יחלוקו. בכלי, לעומת זאת- אין חילוקים, תמיד יחלוקו, ואין כל אחד נוטל מה שתחת ידו כי בדרך כלל אין שמו נשאר עליו. ה"אור שמח" מפנה לרמב"ם בהלכות מכירה ושם כותב הרמב"ם את הדברים הבאים:

הקנה אחד כלי למוכר כדי שיקנה הלוקח אותו הממכר זכה הלוקח, ואף על פי שהקנה לו הכלי על מנת להחזירו, נקנה המקח וזכה בו הלוקח, שהמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, אף על פי שלא תפס המוכר כל הכלי שהקנהו חלף ממכרו אלא אחז מקצתו ואחז המקנה לו מקצתו קנה הלוקח, והוא שאחז ממנו כדי שיעור כלי... לפיכך אם הקנה לו במקצת הבגד צריך שיאחז מן הבגד שלש אצבעות, שאם יפסוק ממקום שאחז הרי הוא כלי בפני עצמו, ששלש אצבעות מבגד קרוי כלי כמו שביארנו בענין טומאת בגדים...

הרמב"ם קובע כי בקניין סודר, הסודר עובר זמנית למי שתופסו בידו, אלא שאינו צריך לתפוס את כולו אלא לאחז ב"שיעור כלי" ממנו. בכלים מורכבים, יש לבחון מהו שיעור כלי, אבל בבגד-שלש אצבעות הרי הן כלי. לדעת ה"אור שמח" הרמב"ם מחיל את המושג אחיזה ב"שיעור כלי" גם לענייני תפיסה של שנים בחפץ.

ג. אחיזה איכותית ואדיקות כמותית

לאור דברי ה"אור שמח" נראה להסביר באופן מופשט מעט, את ההבדל בין נטילת "מה שאחוז בידו", לבין "יחלוקו". צורת החלוקה של "זה נוטל מה שאחוז בידו" היא חלוקה **כמותית** לעומת יחלוקו, של המשנה, או של ה"שאר", שהיא חלוקה **איכותית**. ונבאר דברינו:

כאשר שניים אדוקים בכלי, שלחלק התפוס בידו של האדם אין כל שימוש כשלעצמו, לא שייך לפסוק ש"זה נוטל עד מקום שידו מגעת", זהו פסק ששמור רק למוחזקות ב"גודל" מסויים. מכיוון שהאדם אחוז בחצי טלית, שליש, או שמינית, הוא לבדו נחשב מוחזק בחלק הזה, אבל כשמדובר על כלי, הרי אין ערך לחתיכת חרס, והיא אינה אפי' כעשירית טלית, הכלי הוא דבר אחד, ואין לסמן בו מוחזקויות, אלא שניהם "שותפים" בו ויחלוקו.³

ד. שנים אדוקים בשטר – מקרה מבחן

הסוגיא בע"ב מדברת על שניים (המלווה והלווה), שמתווכחים למי שייך השטר, כלומר- האם השטר פרוע) האדוקים בשטר, שדינם "יחלוקו":

אמר רבי אלעזר: מחלוקת (האי "יחלוקו"... למשמע חולקין בשוה- ר"ז)

בשניהם אדוקים בטופס ושניהם בתורף, אבל אחד אדוק בטופס ואחד אדוק

בתורף - זה נוטל טופס וזה נוטל תורף. ורבי יוחנן אמר: לעולם חולקין, ואפילו

אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף.

דברי ר' אלעזר סותרים את כל דברינו שאמרנו לעיל. הרי שטר הוא בודאי דבר אחד, גדולה מזאת, הוא רק **ייצוג** של החוב ואין גופו ממון, אם כן איך יתכן שכל אחד נוטל עד היכן שידו מגעת. בהמשך הסוגיא,

³ עדיין אפשר לטעון שכאשר החתיכה שהוא אחוז בה היא גם בעלת ערך עצמאי, יטול אותה. לדוגמא: אם שניים טוענים לבעלות על רכב, ואחד מהם אחוז תחת ידו בהגה, אפשר להפריד את ההגה (שהוא בעל ערך גם בפני עצמו ואינו "חתיכת חרס"), והוא יטלנו קודם החלוקה. בתור אחיזה כלי לקניין סודר, נראה שאחיזה ההגה באמת תועיל. ברצוני לטעון (אפילו אם נאמר שלא לכך כיוון ה"אור שמח") שהחילוק בין חלוקה כמותית ואיכותית, מורה שגם באופן כזה, לא תהיה כלל משמעות לאחיזה "תחת ידו". רכב הוא דבר אחד, ולא רק "מטרים" של בד, או "ערימה של חיטים"- שגם עליה כתב הרמב"ם את הדין של יחלוקו. כאשר אנו מדברים על **אחיזה** "סודר" שיעשה את הקניין- אז בודאי צריך שיעור כלי, גם אם הוא "חלק" מכלי אחר, שהוא חטיבה אחת, אבל כאשר אנו מדברים על **חלוקה** בין שני טוענים- בזה מסתבר לא לחלק רכב לשני חלקים בגלל תפיסה בהגה.

מתברר ע"פ פירוש רש"י שגם ר' יוחנן לא חלק על ר' אלעזר, אלא רק העיר שכאשר שניהם אדוקים בטופס והתורף באמצע- חולקים.

דברי ר' אלעזר אף נפסקו ברא"ש (בבא מציעא פ"א סימן טו):

וכששניהם אדוקין בטופס או בתורף. אבל אם אחד אדוק בטופס ואחד בתורף

זה האדוק בתורף נוטל יותר כפי מה ששטר שיש בו זמן שוה יותר משטר שאין

בו זמן (כלומר, כל אחד מקבל מה שתפוס בידו- א.ג.) והשאר חולקין בשוה.

דברי הגמ' משמיטים את הקרקע לכאוי מתחת לחילוקו של "הרב המגיד",

וכפי שהורחב. לכך התכוון ה"לחם משנה" כששאל עליו:

ולא ידעתי למה, דאפי' בשטר אמרינן ליה בגמ' זה נוטל עד מקום שידו מגעת

וכו' אף על גב דרבינו לא פסק בשטר הכי, מ"מ חילוק בין כלי

לטלית לא ידעתי למה הוא וצ"ע:

ה"לחם משנה" רומז פה גם לתירוץ אפשרי, אלא שהוא מוסיף שטעמו של

התירוץ לא מובן לו. התירוץ נעוץ בפסקו המפתיע של הרמב"ם (הלכות

מלוה ולוה פרק י"ד הי"ד⁴) בסוגיית שנים או חזים בשטר המתעלמת מדעת

רבי אלעזר וקובעת כי בכל אופן של תפיסה בשטר נעשה חלוקה:

שנים שהן או חזין בשטר המלוה אומר שלי הוא והוצאתיו להפרע בו ממך

והלוה אומר פרעתיו וממני נפל, אם היה השטר שיכול לקיימו (שאל"כ אי אפשר

כלל לגבות בו, ואפי' היה כולו ביד המלוה, א.ג.) זה נשבע שאין לו בדמים אלו פחות

מחציין וזה ישבע שאין לו בדמים פחות מחציין וישלם הלוה מחצה, ואם אינו

יכול לקיימו ישבע הלוה היסת שפרעו וילך לו.

לדעת הש"ך, הרמב"ם הבין שר' יוחנן חולק על ר' אלעזר (ולא כמו שפירש

רש"י⁵), ופוסק תמיד "יחלוקו"⁶. הש"ך מסביר את דברי ר' יוחנן לדעת

הרמב"ם:

לכך נראה דר' יוחנן ס"ל דדוקא בטלית אמרינן זה נוטל עד מקום שידו מגעת

כו' כיון שזה לבדו מה שתפוס בידו שוה שום דבר, אבל בשטר כיון שאינו שוה

כלום אילו היה כל אחד נוטל מה שבידו, דהא שטר קרוע אינו שוה כלום, וגם

⁴ דברי הרמב"ם הללו נפסקו כ"סתם" בשו"ע חו"מ סה', טו', ורק כדעת "יש אומרים" הובאו דברי הרא"ש.

⁵ ראשונים אחרים, החולקים על קביעת הרמב"ם בענין שנים או חזים בשטר, בוודאי חולקים גם על אבחנה זו, וביניהם רש"י והרשב"א, שבארו, שגם בשטר לכו"ע כל אחד נוטל את מה שתופס שכן "הגעת היד" משמעותית תמיד, ובמקום שאין היד מגיעה- יחלוקו.

⁶ לכך כיוון ה"לחם משנה" כשאמר ש"רבינו לא פסק בשטר הכי".

גופו של שטר אינו אלא לראיה ואין גופו ממון, הלכך אין תפיסתו כלום, ולעולם חולקין ואפילו אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף הש"ך אמר את דבריו רק על שטר שאין גופו ממון. מכאן עד דברינו שאמרנו לפי דברי ה"אור שמח" - עוד רבה הדרך, ומכל מקום הכיוון הוא אחד - צמצום הכלל של "זה נוטל עד מקום שידו מגעת" דווקא ל"גשם צרוף". הש"ך מוציא מהכלל הזה דברים שאינם בעלי ערך גשמי עצמי (או לפחות, שאינם שווים כלום אחר החלוקה), ואנו לקחנו את זה גם לדברים בעלי ערך גשמי אך לא חומרי ממש וכמותי, אלא איכותי.

ה. שנים אוחזים בטלית מוזהבת

בגמרתנו שהובאה לעיל חידש רבא שדין חלוקת טלית, קיים גם בטלית מוזהבת.

אמר רבא: אם היתה טלית מוזהבת - חולקין. - פשיטא! - לא צריכא, דקאי דהבא בי מצעי. - הא נמי פשיטא! - לא צריכא, דמיקרב לגבי דחד. מהו דתימא, דאמר ליה: פלוג הכי. קא משמע לן, דאמר ליה: מאי חזית דפלגת הכי? פלוג הכי.

גם אם רק חלק מהטלית מצופה זהב, וקרוב לאחד מהאוחזים - עדיין חולקים בשווה⁷. הגמ' אומרת שלא חותכים באמצע - כך שיהיה הזהב אצל אחד מהם בלבד, מפני שאפשר לחלוק גם בדרכים אחרות, כגון לחלוק לאורך.

יש לעני"ד לשאול, מה ראתה הגמ' להעלות רק כאן, בדף ז' את דין החלוקה בטלית מוזהבת. דין זה לכאורה שייך למהות דין החלוקה, וראוי להקדימו לכמה סוגיות אחרות⁸.

לפי הדברים שאמרנו עד כה, יתכן מאד שטלית מוזהבת איננה רק "כמות" בד. אם כל הטלית היתה מצופה בזהב, אז חצי טלית היה אכן חצי כמותי, אבל הזהב נמצא רק על חלק מן הטלית. נמצא אפוא, שהטלית היא חפץ יקר אחד, ולפי מה שאמרנו - חפץ כזה תמיד חולקים. הגמ' דיברה אמנם

⁷ הרמב"ם לא כתב את דינה של טלית מוזהבת. בשיעורי רבי נחום (סימן ט) מבואר, שלגמרא בשלב זה עדיין היה נראה חידוש שחולקים בשווה את הטלית, למרות שהזהב קרוב לאחד. הרמב"ם לעומת זאת, כותב לאחר מסקנת הגמ' בהמשך שהשניים האוחזים נחשבים כשותפים בטלית, ולכן אין הוא מוצא כל חידוש בדין זה ואין צריך לכתבו.
⁸ אכן, הרי"ף הקדים דין זה, (אם כי גם את דין שניים אדוקין בטלית זה נוטל עד מקום שידו מגעת וכו'), לסוגיות רבות שהגמרא מביאה לפני כן.

בפשטות על מצב שהשניים אווזים רק בקצות הטלית, אבל הדין יהיה זהה גם כאשר הזהב נמצא תחת ידו של האחד. לכן גם לו יצוייר שלא היתה שום דרך פיזית לחתוך באופן שווה, היינו רואים אותם כשוים וכ"שותפים" בטלית וכך נראה ברור בדברי הגמ' שהיכולת לחלוק באופן אחר את הטלית, אינה הסיבה לכך שחולקים בשווה, אלא סימן בעלמא. לכן הגמ' חיכתה עם סוגיא זו עד דף ז' שכן הגמ' רצתה לומר שגם כאשר קיימת אחיזה תחת יד האחד, אעפ"כ חולקים בטלית מוזהבת. יש לציין, שהרי"ף כותב בפירוש הפוך. הרי"ף כותב בדף ב' ע"ב: ואם היתה טלית מוזהבת חולקין פשיטא לא צריכא דמקרב לגבי חד מינייהו מהו דתימא א"ל פלוג לרחבה כי היכי דשקיל לכוליה דהבא קמ"ל דאמר ליה מאי חזית דפליג הכי פליג הכי והוא דתפיסי בכרכשתא אבל לא תפיסי בכרכשתא כל חד וחד מאי דתפיסי דיליה הוא: הרי"ף כותב במפורש שכאשר תופסים בגוף הטלית, כל התופס בידו חלק - שלו הוא ומסתבר כי הרמב"ם יחלוק על דין זה.⁹

ו. סיכום

מצאנו אפוא, בדעתו של הרמב"ם, שיש לחלק מהותית בין דין "יחלוקו", לבין נטילה "עד מקום שידו מגעת". דין "יחלוקו" מתייחס לשני האווזים כשותפים בחפץ, ואילו דין "מה שתחת ידו" מקפיא את המצב, ומאפשר לכל אחד לממש את החזקתו. כך עשה הרב המגיד בענין נטילה ללא שבועה של כלי לעומת סודר, כפי שבאר ה"אור שמח", ובכיוון זה הלך גם הש"ך בסוגיית שנים אדוקין בשטר. הצענו גם השלכה לטלית מוזהבת, שהחלוקה בה תהיה תמיד איכותית.

⁹ אם כי יתכן גם שבטלית מוזהבת אכן כל אחד נוטל מה שתופס בידו ואין בכך סתירה לעיקרון שלנו, מכיוון שכאן שם החפץ הוא טלית, והזהב נלווה עליה בלבד.